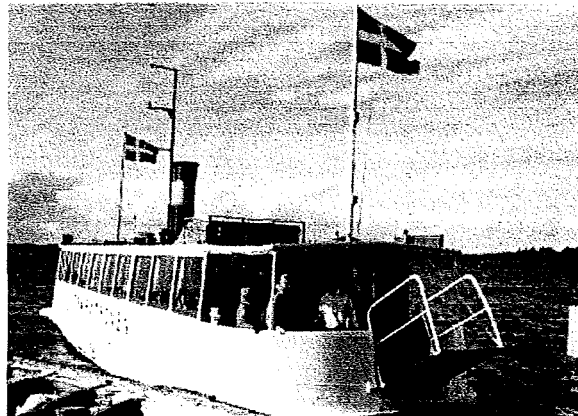

***”Gick man på gatan klockan nio på
morgonen så luktade det strömming överallt”
– uppväxt på Norrbyskär.***

**Lisa Almqvist
Skogsvetarkurs 96/00**

Inledning

Under slutet av 1800-talet var det Kempe-ägda familjebolaget Mo och Domsjö ledande inom sågverksindustrin i Ångermanland och Västerbotten. Affärerna gick bra och 1889 hade Mo och Domsjö tillräckligt med skogsareal för att kunna expandera genom att bygga en ny ångsåg vid kusten. Frans Kempe hade utsetts för att leda denna utvidgning och han bestämde att ångsågen skulle ligga på Norrbyskär. Norrbyskär är en grupp öar cirka fyra mil söder om Umeå och cirka två kilometer från fastlandet. År 1890 köpte så Kempe Norrbyskär för 10 000 kronor. Arbetsstyrkan skulle bestå av arbetare från Håknäs vattensåg och från Mo vattensåg i Örnköldsvik, som båda skulle läggas ner. De bästa arbetarna från Domsjö ångsåg valdes sedan ut, för att lära upp vattensågsarbetarna vid den nya sågen.

Sågen på Norrbyskär byggdes upp på några få år, helt efter en bestämd plan, på tidigare obebyggd mark. Samhället byggdes upp kring sågen och allt var centrerat till dess drift. Det gällde inte bara människornas arbete och liv, utan hela anläggningen med såväl sågverk, hyvleri, brädgårdar som bostäder, skolor och serviceanläggningar (se bilaga). Anläggningen byggdes för att göra driften så effektiv och ekonomisk som möjligt och skären förvandlades till en jättelik maskin för träförädling, med bästa möjliga samverkan mellan de olika delarna (Cederlund, 1972). Inom något tiotal år bodde det omkring 1000 personer ute på Norrbyskär och ångsågen var den största i norra Europa.

Hur var det egentligen att växa upp som barn till en sågverksarbetare på Norrbyskär under slutet av 1800-talet och början på 1900-talet?

Samhället

Norrbyskär har ofta framställts som en idyll och ett mönstersamhälle. Människorna på Norrbyskär levde under goda förhållanden jämfört med arbetarna i många andra sågverks- och brukssamhällen i Norrland. Bostäderna var förhållandevis bra och lönerna lite högre än på andra ställen. Det fanns ett väl utvecklat system av serviceanläggningar, som skola, kyrksal, affär, bibliotek, badhus, bakstugor och tvättstugor. Men livet på Norrbyskär var ingen idyll, att leva i ett sågverkssamhälle som Norrbyskär innebar ofrihet. Bolaget (d.v.s. i grunden Kempe) och dess tjänstemän hade total makt och styrde det mesta i samhället. Genom att erbjuda bra bostäder, god utbildning för barnen samt "socialförsäkringar" kunde bolaget få arbetarna att arbeta precis så mycket och ofta som bolaget önskade. De som protesterade fick lämna skäret för gott medan de som fann sig i ofriheten levde relativt tryggt, även under sin ålderdom. Norrbyskär var liksom andra bruksorter ett starkt klassamhälle, förmännen hade privilegier jämfört med arbetarna och man umgicks inte mellan samhällsklasserna.

Barn

År 1894 påbörjades folkförflyttningen ut till Norrbyskär och redan i november samma år föddes det första barnet. Kvinnorna födde oftast i hemmet med en bolagsanställd barnmorska till hjälp. Sedan barnet blivit fött, brukade familjerna leja hemhjälp under en vecka, längre tid hade man inte råd med. Barnkullarna var stora, tio barn var inget ovanligt. Det fanns därför gott om lekkamrater och barnen hade väldigt roligt på Norrbyskär även om de vuxna inte hade så mycket tid för dem. Nanny Norstedt, uppväxt på Norrbyskär, har berättat:

"Man blev inte bortklemad eller bortskämd på den tiden. Nog tror jag att föräldrar då som nu älskade sina barn, men det visades aldrig. Jag vet mig aldrig ha kramats eller smekts av far eller mor, och aldrig gjorde man det själv heller. Föräldrarna tilltalades alltid med Ni." (Norstedt, 1994).

Lekar

Många lekar skedde vid och i vattnet, men trots att barnen i mycket fick klara sig själva skedde väldigt få drunkningsolyckor. Barnen såg efter varandra och de flesta lärde sig att simma tidigt. Riktigt godkänd som simmare blev man först när man vågade bada från kajen på västra sidan av Långgrundet, där vattnet var djupt och svart. Mellan Långgrundet och Blågrundet låg det en mängd timmerstockar magasinerade vilka barnen oftast "jumpade" på, när de skulle ta sig mellan öarna. En gammal arbetare berättar:

"När man kom halvvägs ut i viken, där det var så djupt att vattnet bar över en, hände det att man kom till en vak där det plötsligt inte fanns något timmer. Då var det bara att hålla farten uppe och springa rätt ut i vattnet och försöka ta sig upp på andra sidan. Hur det gick till har man inget minne av, men man överlevde ju i alla fall" (Norstedt, 1994).

Barnen lekte även i brädgården och hyvleriet medan arbetet pågick, det var egentligen förbjudet, men så länge det inte hände några allvarliga olyckor fick de hållas.

Skolan och skolläraren

När skolan byggdes 1891 beräknades de bosatta barnen på Norrbyskär vara 170 stycken. Barnen började skolan vid ungefär sju års ålder och slutade vanligtvis då de var 12–13 år. Norrbyskärs skola lade tyngdpunkten i undervisningen på matematik och slöjd, ämnen som man enligt Kempe borde behärska då man levde i ett sågverkssamhälle. Det upprättades även en hushållsskola då Kempe tyckte att:

"...den värsta bristen hos arbetarbefolkningen ligger hos kvinnorna, som i allmänhet äro ohjelpigt och ytterligt okunniga" (Ahnlund, 1998).

Slöjden var naturligtvis uppdelad i manlig och kvinnlig, men det upplevdes inte alltid som rättvist. Agnes berättar:

"...slöjden, den var det värsta jag visste. Jag kastade bara mina blickar på pojknarnas slöjd, för jag var mer pojkaktig och tyckte det var roligare att snickra än att sticka eller sy. Men var man flicka och höll i en kniv då blev man utskämd. Allt jag gjorde i slöjden var så dåligt att fröken suckade..." (Norstedt, 1994).

En av skollärarna, Otto Sjödin anställd av bolaget, hade stort inflytande både på barn och vuxna, så honom var det bra att hålla sig på god fot med. De barn som tjuvåkt med "hästfororna", tjuvrökt eller misskött sig på annat sätt kunde skolläraren straffa genom att förbjuda dem att gå på bolagets årliga julfest. Det var även Sjödin som tipsade bolaget om vilka elever det var värt att utbilda på bolagets bekostnad. Om någon av de äldre barnen ville sluta på sågen och fara i land för att arbeta, såg skolläraren till att han inte fick komma tillbaka. Få barn från arbetarfamiljerna fick chans att studera vidare, om någon på grund av gott läshuvud trots allt fick stipendier, hade de oftast Sjödin att tacka för det. För barn från tjänstemanna familjer var det däremot möjligt i större utsträckning, de skickades då oftast till fastlandet för vidare studier (Björklund, 1972). Det har sagts att det i praktiken var Sjödin som var platschef på Norrbyskär.

"Hade man ett gott förhållande till Gud, bolaget och skolläraren så gick allt en väl i händer" (Norstedt, 1994).

Sjödin var emellertid uppskattad av sina elever, han förstod sig på dem och lade ner mycket tid på undervisningen. Eifrid berättar:

"Min bror Yngve hade gjort något rackartyg så han skulle gå ut och få klåning av Sjödin. Dom gick ut i tamburen och stängde dörren, men Sjödin

gjorde ingenting utan han bara slängde i en dörr, så att dom som satt inne i skolsalen skulle höra att det hände någonting” (Norstedt, 1994).

Sjödin var engagerad i många av föreningarna på skäret, framförallt var han idrottsintresserad. Det var han som anlade tennisbanan bakom skolhuset och där lät han ibland eleverna spela under kristendomslektionerna vilka han inte var särskilt intresserad av (Treijs-Blomqvist, 1972). Sjödin ställde regelbundet till med festligheter av olika slag, främst för barnen men också för befolkningen i stort. Under hans ledning firades 300-års minnet av Gustaf II Adolf, under somrarna anordnade han utflykter till sitt sommarställe vid Öreälven, till fyren Bonden eller till fiskeläget på Snöan (närliggande ö). Årets höjdpunkt för barnen, den stora julfesten ansvarade Sjödin för. Som förberedelse till den stora festen höll Sjödin den årliga ”inskrivningen”, för att man skulle veta hur mycket godis som skulle köpas. Barnen fick då passera Sjödin två och två och han räknade alla som skulle gå på julfesten. En av arbetarna har berättat om julfesten:

”Det var julgranar i skolsalarna och det var blåsorkester och manskör. Det uppfördes små teaterpjäser ... Det var långdans genom alla salar och så bjöds det på kaffe med dopp...Framförallt fanns där en stor, svart knäck, som jag aldrig smakat senare i mitt liv. Julfesterna var den tidens glädjemen, som man minns livet igenom” (Norstedt, 1994).

När Norrbyskärsskolan lades ner 1954, intervjuades Maja Lundgren den näst sista lärarinnan, som varit 38 år vid skolan.

”Det har varit bra folk här, ingen har någonsin stått inför domstol för allvarliga förseelser. Hemlivet har alltid hållits högt, det har musicerats i hemmen, sjungits i Kempekören. Folk har läst mycket, vi har två bibliotek på ön, det är inte illa. Det har gått bra för våra barn, 41 av Norrbyskärsbarna har blivit lärare, och en är till och med professor” (Folkrörelsearkivet, Umeå).

Började arbeta tidigt

Barnarbete pågick under hela sågverkstiden på Norrbyskär. År 1900 kom en förordning om minderårig arbetskraft, vilken begränsade arbetstiden för barn i åldern 12-13 år till sex timmar om dagen. Minderåriga som fyllt 13 fick arbeta ända upp till tolv timmar om dagen inom sågverksindustrin. Förordningen ändrade emellertid inte förhållandena på Norrbyskär nämnvärt. De minderåriga sågverksarbetarna där hade vanligen samma arbetstider som de vuxna, dvs tio timmar per dag. Under 1920-talet varierade antalet minderåriga arbetare mellan 75 och 90 för att sjunka till ungefär hälften under 1940-talet (Norstedt, 1994).

Redan under skoltiden arbetade småpojkar under sommarlovet, för att bidra till hushållet. De hade då någon okvalificerad syssla, som inte krävde alltför stor kroppsstyrka. Vid 13-14 års ålder då pojkar slutat skolan fick de börja arbeta på heltid som till exempel hjälpklyvare, hjälpkapare eller splitvedspojkar, vanligen på samma ställe som fadern. Vid 17-18 års ålder fick de samma arbetsuppgifter som de vuxna. Att börja arbeta var något positivt för många pojkar, det ansågs roligare än att gå i skolan. Pär Lindgren berättar:

”Min första lön var tio öre i timmen, så det blev 80 öre om dagen. Men jag fick bara behålla 10%, resten lämnade jag hemma. Samtidigt kostade en kola kanske två eller fem öre, så man fick inte mycket för de pengarna!” (Norstedt, 1994).

En annan arbetare berättar:

”Mitt första arbete på sågverket som 12-åring, år 1900, var märkare i brädgården...Märkfärgen på den tiden var endast ett rött pulver på borste.

Sedan att ideligen spotta på borsten med pulvret på, för varje plank som skulle märkas. Dåtidens arbetare i brädgården var ej heller något att berömma, märkare eller småpojkar som vi kallades hade rätt lite av människovärde. Man blev mången gång behandlad så illa, som säkert i vår nuvarande tid ej fick gå opåtalat” (Norstedt, 1994).

Unga stabbläggare, bilden är från början av 1920-talet. Tredje man från vänster är fotbollsspelaren Johannes Pierre, se sid 8.

Det var inte lättare att vara flicka, då fick man hjälpa till i hemmet eller söka tjänst som piga hos någon förman eller tjänsteman. Dessutom hade man inget värde som flicka, eftersom man inte bidrog till försörjningen. Lönen som piga var så låg att den endast räckte till kläder åt flickorna själva, inget blev över till resten av familjen. När pojkarna började arbeta skulle de passas upp, som syster tvingades man därmed sätta fram tvättvattnet åt dem, tömma bort det och ta fram deras kläder. Nanny berättar om när hon fick tjänst som piga hos en grosshandlare inne i Umeå.

”Det värsta var att jag var så fäst vid mina småsyskon. När jag skulle lämna dom grät jag precis som om jag skulle varit mamma till dom. Och sedan var jag borta ett helt år, och aldrig att jag fick fara hem så pass som över en helg. Jag hade aldrig en ledig dag! Ibland när herrskapet var borta ringde jag hem, och det gick inte att få ett vettigt ord ur mig - jag bara grät. Man saknade gemenskapen så kolossalt. Man fick inte sitta och dricka så pass som en kaffetår med herrskapet. Man satt där i köket och dom hade en ringklocka ovanför bordet och ringde på en, och då skulle man stå på pass” (Norstedt, 1994).

Matvanor

Barnen på Norrbyskär var inte undernärda, det fanns mat även om det inte förekom någon lyx. Måltidernas sammansättning på Norrbyskär stämde väl med talesättet ”tungt arbete kräver tung mat”. Till frukost, vilken serverades klockan nio då männen hade rast, åt man

norsk sill eller strömming med stekt potatis, bröd och mjölk. De hade då arbetat sedan klockan sex. Agnes berättar:

"Varenda familj hade precis samma maträtt till frukost. Gick man på gatan klockan nio på morgonen så luktade det strömming överallt."

Männens middagsrast började klockan ett och då åt familjen dagens kraftigaste mål vanligen bestående av mjöl- och blodmat, till exempel blodpalt, blodpudding, palt, bruna bönor, köttsoffa eller ärtsoppa. Palt i olika former åt man flera gånger i veckan. Efter arbetsdagens slut klockan sju var det kvällsmat, bestående av gröt, mjölk och bröd. Familjen hade sällan råd att äta kött, det skedde i så fall bara på söndagen. Det billiga amerikanska fläsket kunde dock ätas när som helst, men var alltför fett och inte särskilt omtyckt (Björklund, 1972). Strömmingen fiskade arbetarna själva på den lilla fritid de hade, eller köpte lokalt. Potatisen odlade man delvis själv men tog också hem från annat håll. Den viktiga mjölken var ständigt ransonerad. Eftersom det inte gick att bedriva något mer omfattande jordbruk på skäret fick mjölken transporteras från fastlandet. Det förde dessutom med sig att den ofta surnade på vägen.

Nöjen

Så länge det fanns arbetsmöjligheter på ön stannade ungdomarna kvar. De sökte sig inte heller bort från ön för att roa sig. Det berodde dels på att förbindelserna med fastlandet var dåliga men även på att möjligheterna för fritidssysselsättningar var stor på skäret. Idrottsföreningen med överläraren i spetsen var populär, fotbollen dominerade och skärets fotbollsklubb var framgångsrik. Under sin glanstid i början av 1900-talet var Norrbyskär en av Västerbottens ledande fotbollsklubbar. Bolaget uppskattade idrottsföreningen och bekostade anläggandet av en idrottsplats. Bolaget uppmuntrade även nykterhetsrörelsen, vilken var stark på Norrbyskär. Nykterhetslogen lockade många unga, det var en naturlig träffpunkt och det anordnades många roliga tillställningar. Genom att på så sätt stödja eller motarbeta föreningarna kunde bolaget i hög utsträckning även styra arbetarnas fritid (Treijls-Blomqvist, 1972).

Giftermål

Från 1920-talet fanns det infödda Norrbyskärsbor som nått giftasvuxen ålder. Det blev därefter vanligt att man gifte sig inom Norrbyskär. Det berodde naturligtvis på det isolerade läget men även på den starka "vi-känslan" som fanns på skäret. Giftermål med en fastlandsbo sågs med misstro. På det hela taget var det inte populärt när fastlandsbor kom till Norrbyskär och umgicks med flickorna där (Björklund, 1972). Det var däremot inte helt lätt att gifta sig, då man först måste skaffa sig en bostad. Bostäder var det ständigt brist på ute på skäret, så det var upp till bolagets välvilja om man fick någon. De flesta var därför tvungna att gå till förvaltaren och "med len och underdånig röst" meddela att de tänkt gifta sig och sedan hoppas på att han skulle ordna fram en bostad (Norstedt, 1994).

Arbetarrörelsen

Frans Kempe var av många en uppskattad arbetsgivare, men han var motståndare till den politiska medvetenhet som började växa fram. År 1914 bildades Mo Ångsågs arbetareförening och det dröjde inte länge förrän politiken blev en huvudfråga. Samtidigt bildades en vänstersocialistisk ungdomsklubb på Norrbyskär. Då svarade Kempe med ett ultimatum; lägg ner klubben eller flytta från skäret. Resultatet blev att ett antal ungdomar flyttade ifrån Norrbyskär (Jonzon, 1977). Frans Kempe var en av de gammaldags

patriarkaliska industriledarna, övertygad om att samförståndsanda och social trygghet utgjorde ett reellt alternativ till fackföreningar. Han har sagt att:

"Tanken på att våra fria norrländska sågverksarbetare, som dock leva under så goda förhållanden, skola bliva som vax i otäcka arbetarledares händer gör mig förtvivlad" (Norstedt, 1994).

Kempe gav inte upp sitt motstånd mot arbetarnas organisering förrän 1919. Samma år röstade arbetarna om de skulle gå med i fackföreningen eller ej, 48 röstade för och 55 emot. Det dröjde därefter ända till 1949 innan de gick med i Sågverksförbundet.

Nedläggning av sågen

Storhetstiden för Norrbyskär sträckte sig från 10-talet fram till mitten av 40-talet. Sågen stannade för gott 1952. De flesta av sågverksarbetarna flyttade till Domsjö och den stora sågen där, några flyttade till det närlägnade Hörnefors och massafabriken, som också ägdes av Mo och Domsjö. De flesta pensionärerna stannade däremot ytterligare ett tiotal år på skäret. De fick stanna så länge de ville eftersom bolaget fortfarande ägde alla fastigheter och allt annat på ön.

Efter sågens nedläggning har det varit många viljor och åsikter angående Norrbyskärs fortsatta historia. Ingen har velat se Norrbyskär förfalla och dess historia förvanskas eller komma i glömska. Förslagen till vad skäret skulle användas till har varit många, några av de mest storstilade planerna var ett nytt Alcatraz för långtidsintagna interner eller ett Norrlands Mallorca. Det var med delade åsikter som Norrbyskär till slut blev en lugn sommarö, utan bofasta och med färjetrafik endast under sommarhalvåret. Numera är alla hus sålda till sommargäster, det bedrivs intensiv lägerverksamhet av KFUK/M och det finns ett museum som skildrar den gångna sågverksepoken samt erbjuder guidade turer.

Tidningsnotiser

Jag har läst gamla tidningsnotiser, skrivna både under Norrbyskärs verkningstid och efteråt. De allra flesta beskrivningar av livet på skäret är positiva. Naturligtvis har det blivit en del överromantisering med tiden med det bygger på positiva minnen i grunden. Ett tydligt tecken på att människorna trivts på Norrbyskär, är de välbesökta återträffar som regelbundet anordnats efter sågens nedläggning. Enligt tidningarna kom det till och med folk från Nordamerika för att vara med.

Ständigt återkommande i tidningarna är notiser om Norrbyskärs fotbollslag. Evert Berglund var med i fotbollslaget, och förklarar framgångarna med att *"Vi skötte oss, levde ett sunt liv och hade en fin sammanhållning"* (VF, 1979). En tillfällig svacka uppstod året efter att sågen brunnit 1923, vilket inte var så konstigt då man tvingades lagra maskindelar och virke på fotbollsplanen. Det finns inte bara resultat från fotbollsmatcher utan även från andra tävlingar på Norrbyskär. Fotboll, liksom träslöjd, var endast för männen men i resultatlistor från skidtävlingar har damerna sin egen klass, där var det tillåtet även för dem att tävla.

Johannes Pierre var en mycket välkänd fotbollsspelare i Norrbyskärslaget. Han bodde på Norrbyskär i 25 år, från 1909 till 1930. I samband med Norrbyskärsdagen 1982 berättar han om sin tid på ön.

"Jag var fyra år när det bar iväg till Norrbyskär. Pappa var sorterare i brädgården. Vi var 16 barn i familjen varav jag var det fjortonde. Vi hade aldrig tråkigt, sammanhållningen var stark. Redan som 12-åring började jag jobba som märkpojke, sen kom jag på sågen och blev hyvelbärare. På slutet var jag stabbläggare (se bild). Det var fotbollen som dominerade fritiden. Det fanns inte så mycket annat att göra än att sparka boll. På skäret växte verkligen fotbollsparkare på träna... Mina syskon for iväg från hemmet en efter en, fem hamnade i USA. Jag ville också fara men mamma sa nej. Henne hade vi stor respekt för. När hon ropade in oss till mat så kom vi på en gång, det var stor lydnad för föräldrarna. Det var trevligt på Norrbyskär, vi var som en stor familj" (ÖA, 1982).

Fotbollslaget 1929, Johannes Pierre återfinns i främre raden, andre man från vänster.

En annan intervju har gjorts med Hulda Hagström, inför hennes 100-års dag.

"Jag har bott på Norrbyskär större delen av livet och jobbat med en mängd olika saker. Jag var bara tretton år när jag började bära ut posten. Hämtade den på kontoret på Stuguskär och bar sedan ut brev och tidskrifter runt hela ön, ända ut till Tannskär. På vintrarna var det särskilt besvärligt. Dåligt plogat och ibland var det mörkt innan jag var klar. Då brukade pappa komma emot mig. Jag har även arbetat som stuveriarbetare och lastat skutor med splitved. Vi stod på kajen före sex på morgonen och jobbade till sex på kvällen. Dessutom har jag jobbat på stavkajen där jag bar ribb i olika längder och bredder. En tid var jag på sågen, pappa var på kantverket och jag tog undan efter honom. Därefter har jag varit hemmafru och tagit hand om fem barn. En tid var jag också bagerska, tog emot beställningar på tunnbröd och annat som jag bakade åt norrbyskärsborna." Trots mycket arbete tycker Hulda att: "Tiden på Norrbyskär var den bästa. Den skulle jag gärna uppleva igen." (VK, 1985).

Diskussion

Jag tror att barnen hade det bra på Norrbyskär. Själv förknippar jag det med ett Bullerbyn i större format. Däremot tog barndomen slut alltför snart och barnen tvingades arbeta hårt alldeles för tidigt. Å andra sidan var det ungefär på samma sätt i andra brukssamhällen, så efter den tidens mått var det inte hårdare på Norrbyskär än någon annanstans. Den största fördelen för sågverksarbetare på Norrbyskär, jämfört med andra sågverksarbetare, var nog den sociala tryggheten. Frans Kempe hade höga ambitioner vad gällde just bostäder, skola och sjukvård och på de punkterna tror jag Norrbyskärsborna hade det bättre än många andra. Arbetarna hade det även förhållandevis bra ekonomiskt eftersom lönerna var lite högre än på andra ställen och det dessutom inte fanns så mycket att spendera pengarna på.

Däremot kan man tycka att arbetarrörelsen kom väl sent till Norrbyskär. Jag förstår de ungas frustration över att inte våga protestera mot till exempel för långa arbetsdagar och för mycket övertid, med tanke på att de kunde bli av med både arbete och bostad. Det var nog inte så enkelt att leva med bolagets regler, att inrätta sig i systemet, arbeta och vara nöjd. Bolagets inflyttande genomsyrade hela samhället, även barnen. Som barn var det kanske på sätt och vis lättare att acceptera bolagets vilja, barnen ifrågasatte inte utan tog det som självklart. Då var det nog svårare för arbetarbarnen att förstå varför förmännens barn fick andra privilegier än de.

En annan stor nackdel var avskildheten och transportproblemen. Själv skulle jag nog ha blivit tokig av isoleringen, att aldrig kunna vara anonym eller för sig själv. Samtidigt var det naturligtvis tryggt med ett litet samhälle där alla kände alla och gemenskapen var stark. Möjligheten att ro ut till andra skär om man ville vara ifred fanns dessutom alltid. Jag tror att det var svårast för de som kände sig annorlunda eller utanför.

Litteratur

Ahnlund, Mats. (1978) *Norrbyskär – om tillkomsten av ett norrländskt sågverksamhälle på 1890-talet*. Umeå Universitet.

Björklund, Anders. (1972) Hem och familj. *Västerbotten 4*, s. 216-220.

Cederlund, Carl Olof. (1972) Samhället och havet. *Västerbotten 4*, s. 169-177.

Jonzon, Dag. (1977) *Norrländsk Tidskrift*.

Lundberg, Christer. (1972) "Norrbyskärs bebyggelse och befolkning". *Västerbotten 4*, s. 206-215.

Norstedt, Gudrun. (1994) *Norrbyskär sågverksön i Bottenhavet*. Thalassa Förlag. Umeå.

Söderberg, Ulf. (1978) Historik vid en fotoutställning på Västerbottens museum, Umeå.

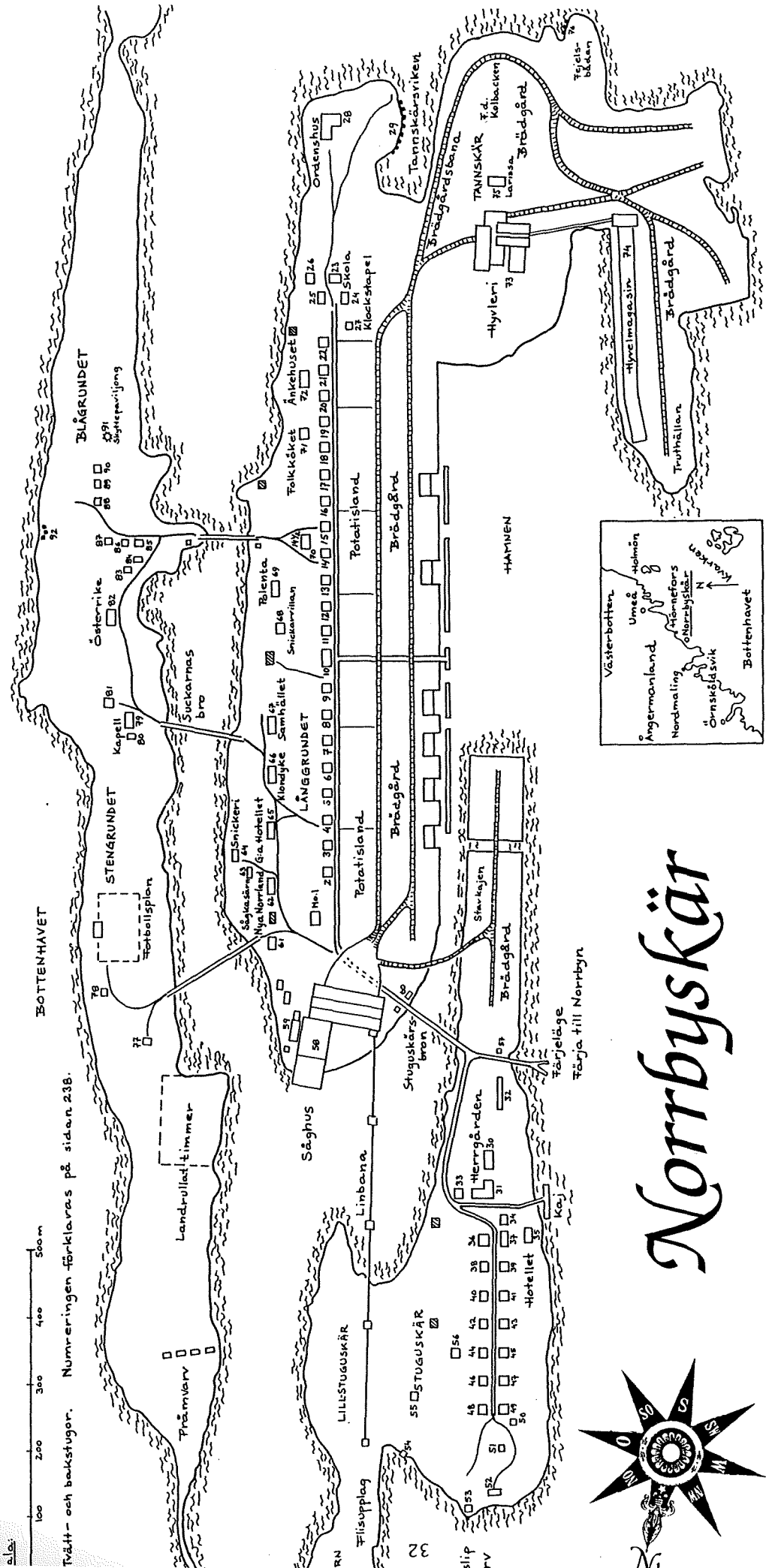
Treijs-Blomqvist, Dagne. (1972) "Livet på skäret". *Västerbotten 4*, s. 221-228.

Västerbottens Folkblad, 1979, 22/5.

Västerbottens Kuriren, 1985, 12/5.

Örnsköldsviks Allehanda, 1982.

Folkrörelsearkivet i Umeå, Diverse Tidningsartiklar.

Skala: 100 200 300 400 500 m
 Trätt- och bakstugor. Numreringen förklaras på sidan 238.

Norrbyskärs

